

EGYETEMI KÖNYVTÁR

257165

„MAGYARORSZÁG ÉS AZERBAJDZSÁN:
A KULTÚRÁK PÁRBESZÉDE”

V. NEMZETKÖZI TUDOMÁNYOS KONFERENCIA

(ELŐADÁSOK, CIKKEK ÉS REZÜMÉK)

(GAZDASÁG, JOGTUDOMÁNY)

(TÖRTÉNELEM, NÉPRAJZ, FOLKLÓR, IRODALOM, NYELVÉSZET)

„MAGYARORSZÁG ÉS AZERBAJDZSÁN: A KULTÚRÁK PÁRBESZÉDE” 2010

**„MAGYARORSZÁG ÉS AZERBAJDZSÁN:
A KULTÚRÁK PÁRBESZÉDE”**

V. NEMZETKÖZI TUDOMÁNYOS KONFERENCIA

(ELŐADÁSOK, CIKKEK ÉS REZÜMÉK)

2010. november 22–25.

(gazdaság, jogtudomány)
(történelem, néprajz, folklór, irodalom, nyelvészet)

**“MACARISTAN VƏ AZƏRBAYCAN:
MƏDƏNİYYƏTLƏRİN DİALOQU”**

V BEYNƏLXALQ ELMİ KONFRANS

(MƏRUZƏLƏR, MƏQALƏLƏR VƏ XÜLASƏLƏR)

22–25 noyabr, 2010

(iqtisadiyyat və hüquq)
(tarix, etnologiya, folklór, ədəbiyyat, linqvistika)

**„MAGYARORSZÁG ÉS AZERBAJDZSÁN:
A KULTÚRÁK PÁRBESZÉDE”**

V. NEMZETKÖZI TUDOMÁNYOS KONFERENCIA

(ELŐADÁSOK, CIKKEK ÉS REZÜMÉK)

(gazdaság, jogtudomány)
(történelem, néprajz, folklór, irodalom, nyelvészet)

„MAGYARORSZÁG ÉS AZERBAJDZSÁN: A KULTÚRÁK PÁRBESZÉDE”

V. NEMZETKÖZI TUDOMÁNYOS KONFERENCIA

(ELŐADÁSOK, CIKKEK ÉS REZÜMÉK)

2010. november 22–25.

(gazdaság, jogtudomány)
(történelem, néprajz, folklór, irodalom, nyelvészet)

“MACARISTAN VƏ AZƏRBAYCAN: MƏDƏNİYYƏTLƏRİN DİALOQU”

V BEYNƏLXALQ ELMI KONFRANS

(MƏRUZƏLƏR, MƏQALƏLƏR VƏ XÜLASƏLƏR)

22–25 noyabr, 2010

(iqtisadiyyat və hüquq)
(tarix, etnologiya, folklór, ədəbiyyat, linqvistika)

BUDAPEST, 2011

TARTALOM

Előszó helyett..... 9

GAZDASÁG, JOGTUDOMÁNY

<i>Ejvazov Emin</i> : A munkaviszonyok és a társadalmi partnerség problémái az Azerbajdzsán Köztársaságban.....	13
<i>Gulijev Vuszal</i> : A társadalmi egyenlőtlenség és a szegénység csökkentése tendenciáinak elemzése.....	26
<i>Hamza Gábor</i> : Az alkotmányozás aktuális kérdései Azerbajdzsánban és Magyarországon.....	39
<i>Ludvig Zsuzsa</i> : Gazdasági kapcsolatok Azerbajdzsán és a többi posztszovjet állam között	42
<i>Muradov Allahyar</i> : Invesztálás a tudásba, mint a gazdasági fejlődés fontos tényezője	53
<i>Nadzafəva Tarana</i> : A munkapiac nemek szerinti megoszlása és a női vállalkozás fejlődése Azerbajdzsánban a globalizált világ gazdaság korszakában.	60
<i>Rahimli Radzsab</i> : Az állami közszolgálati rendszer reformja Azerbajdzsánban.....	71
<i>Rahmanov Farhad – Mamedov Emil</i> : Azerbajdzsán kulturális szférájának fejlődése napjaink viszonyai között	78
<i>Szigetvári Tamás</i> : Az azeri–török gazdasági kapcsolatok	92
<i>Zsarnóczai J. Sándor – Ligetvári Ferenc – Mudri György</i> : Vízgazdálkodás Azerbajdzsáni és nemzetközi tapasztalatai	97
<i>Zsarnóczai J. Sándor – Villányi László – Szabó Lajos</i> : Azerbajdzsán környezetbarát diverzifikált gazdaságfejlesztése.....	107

TÖRTÉNELEM, NÉPRAJZ, FOLKLÓR, IRODALOM, NYELVÉSZET

<i>Abdullajeva Rena</i> : Két kultúra dialógusa a huszadik század művészeti életében	119
<i>Ács Pál</i> : I. Abbasz Sah és az Európai művészet.....	126
<i>Adorján Imre</i> : Az iszlám–török és a keresztény-európai kultúra áthidalásának fordítási nehézségeiről.....	135

TARTALOM

*A „Magyarország–Azerbajdzsán: a kultúrák párbeszéde”
V. nemzetközi tudományos konferenciát
Azerbajdzsáni Köztársaság Magyarországi Nagykövetsége szervezte
az Azerbajdzsáni Tudományos Akadémia,
a Magyar Tudományos Akadémia,
Szent István Egyetem Gödöllő,
az ELTE Orientalisztikai Intézete,
Azerbajdzsán Állami Közgazdaságtudományi Egyeteme és
a Nəhicevəni Állami Egyetem közreműködésével.
A konferenciát a Külföldön Élő Azerbajdzsániakkal Foglalkozó
Állami Bizottság támogatta.*

* * *

*“Azərbaycan – Macarıstan: Mədəniyyətlərin dialoqu” mövzusunda
V Beynəlxalq Elmi Konfrans
Azərbaycan Respublikasının Macarıstandakı Səfirliyi,
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası,
Macarıstan Elmlər Akademiyası,
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti,
Naxçıvan Dövlət Universiteti,
Eötvös Loránd Universitetinin Şərqşünaslıq İnstitutu,
Gödöllő Szent István Universitetinin
təşkilatçılığı və
Azərbaycan Respublikasının Diaspora ilə iş üzrə Dövlət Komitəsinin
dəstəyi ilə təşkil olunmuşdur.*

Előszó helyett 9

GAZDASÁG, JOGTUDOMÁNY

<i>Ejvazov Emin: A munkaviszonyok és a társadalmi partnerség problémái az Azerbajdzsán Köztársaságban</i>	13
<i>Gulijev Vuszal: A társadalmi egyenlőtlenség és a szegénység csökkentése tendenciáinak elemzése</i>	26
<i>Hamza Gábor: Az alkotmányozás aktuális kérdései Azerbajdzsánban és Magyarországon</i>	39
<i>Ludvig Zsuzsa: Gazdasági kapcsolatok Azerbajdzsán és a többi posztszovjet állam között</i>	42
<i>Muradov Allahyar: Invesztálás a tudásba, mint a gazdasági fejlődés fontos tényezője</i>	53
<i>Nadzsafova Tarana: A munkapiac nemek szerinti megoszlása és a női vállalkozás fejlődése Azerbajdzsánban a globalizált világ gazdaság korszakában.</i>	60
<i>Rahimli Radzsab: Az állami közszolgálati rendszer reformja Azerbajdzsánban</i>	71
<i>Rahmanov Farhad – Mamedov Emil: Azerbajdzsán kulturális szférájának fejlődése napjaink viszonyai között</i>	78
<i>Szigetvári Tamás: Az azeri–török gazdasági kapcsolatok</i>	92
<i>Zsarnóczai J. Sándor – Ligetvári Ferenc – Mudri György: Vízgazdálkodás Azerbajdzsáni és nemzetközi tapasztalatai</i>	97
<i>Zsarnóczai J. Sándor – Villányi László – Szabó Lajos: Azerbajdzsán környezetbarát diverzifikált gazdaságfejlesztése</i>	107

TÖRTÉNELEM, NÉPRAJZ, FOLKLÓR, IRODALOM, NYELVÉSZET

<i>Abdullajeva Rena: Két kultúra dialógusa a huszadik század művészeti életében</i>	119
<i>Ács Pál: I. Abbasz Sah és az Európai művészet</i>	126
<i>Adorján Imre: Az iszlám–török és a keresztény-európai kultúra áthidalásának fordítási nehézségeiről</i>	135

<i>Alekperova Humar</i> : Az azerbajdzsáni és a magyar népmesék összevető elemzése.....	143
<i>Alijeva Lala</i> : Azerbajdzsán és Magyarország kulturális kapcsolatai	150
<i>Bashirova Gulshan</i> : Tendencies in the Development of the Military Oral Rhetoric Culture during the Formation of the Azerbaijani Literary Language	156
<i>Czeglédi Katalin</i> : Múltunkról a nyelv tükrében.....	160
<i>Csajághy György</i> : Néhány adalék a magyarság régi, szinkretikus hitvilágához.....	181
<i>Csáji László Koppány</i> : A Köroglu desztán egy azeri változatának műfaji besorolása	185
<i>Csáki Éva</i> : Seyyid Nesimi 14. századi azeri török költő.....	210
<i>Erdélyi István</i> : Az Ucs-tepei sírlelet	217
<i>Földvári Sándor</i> : Vallásközi dialógusok Azerbajdzsánban a nyugati sajtó tükrében.....	221
<i>Gulijev Abulfaz</i> : Bekir Csobanadze professzor helye és szerepe a magyar-azerbajdzsán tudományos kapcsolatok fejlődésében	236
<i>Gulijeva Lala</i> : Az azerbajdzsán tematika Ahmed Dzsafaroglu munkásságában	241
<i>Gyarmati Imre</i> : A búza (<i>Triticum</i>) a magyarban és az azerbajdzsán nyelvben	246
<i>Habibbejli Isza</i> : Európa a XX. század elejének Azerbajdzsán irodalmi-társadalmi gondolkodásában	252
<i>Haszanov Zaur</i> : Az igazi szkíta temetkezések azonosítása az azerbajdzsáni régészerben a Mingcsauri kurgánok példáján.....	255
<i>Haszanova Aziza</i> : Az őskori ónbronze előállítás Dél-Kaukázuson	275
<i>Hazai György</i> : A nemzetközi turkológia születése, s ebben Azerbajdzsán szerepe	281
<i>Hidán Csaba László</i> : Kapinya Leila Eszter: Buzogányábrázolások középkori azerbajdzsáni krónikákban.....	290
<i>Jankova Veneta</i> : A Kelet-Nyugat probléma és az identitás fogalma.....	297
<i>Kenessey Mária</i> : Azerbajdzsáni – Magyar Társalgás	306
<i>Kerimli Tejmur</i> : A humanizmus eszméje Nizami Gandzevi munkásságában.....	310
<i>Lázár Imre</i> : Szentkatolnai Bálint Gábor egy orientalista nyelvész munkássága és recepciójának kérdései	313
<i>Obrusánszky Borbála</i> : Az északi erőrendszer és a Vaskapu.....	331
<i>Otroscsenko Vitalij</i> : A gobusztáni (Azerbajdzsán) petroglifák és a közép-kelet-európai késő bronzkori jelrendszerek	337
<i>Péri Benedek</i> : Fuzüli ...bekleriz redifre végződő gazelje, és ami körülötte van.....	346
<i>Rusztamli Aszif</i> : Dzsafar Dzsabairli és a türk mitológia („a Szűz Torny” című poéma alapján)	357
<i>Sipos Áron</i> : Párhuzamos motívumok az azerbajdzsáni és magyar népmesekincsben	363
<i>Sipos János</i> : Néhány gondolat a magyar népzene finnugor és török kapcsolatairól	373

<i>Szalamzade Ertegin</i> : A magyar Turul- és az azerbajdzsáni Szimurg-madár – mitológiai és ikonográfiai párhuzamok.....	387
<i>Osman Fikri Sertkaya</i> : XVI. Century Azerbaijani poet Muhammed Amâni's “Chaghatai gazels”	394
<i>Tóth Nándor</i> : A kunok védőfegyverzete	397
<i>Veres Péter</i> : Kulturális párhuzamok az azerbajdzsáni és magyar nép etnogenezisében és korai etnikai történetében	409
<i>Z. Tóth Csaba</i> : A „kadocsa” név délnyugat-káspi vidéki eredete	430

*A „Magyarország–Azerbajdzsán: a kultúrák párbeszéde”
V. nemzetközi tudományos konferenciát
Köztársaság Magyarországi Nagykövetsége szervezte
Azerbajdzsáni Tudományos Akadémia,
Magyar Tudományos Akadémia,
Szent István Egyetem Gödöllő,
az ELTE Orientalisztikai Intézete,
Azerbajdzsán Állami Közgazdaságtudományi Egyeteme és
a Nahicsevani Állami Egyetem közreműködésével.
A konferenciát a Külföldön Élő Azerbajdzsániakkal Foglalkozó
Állami Bizottság támogatta.*

***

*“Azərbaycan – Macarıstan: Mədəniyyətlərin dialoqu” mövzusunda
V Beynəlxalq Elmi Konfrans
Azərbaycan Respublikasının Macarıstandakı Səfirliyi,
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası,
Macarıstan Elmlər Akademiyası,
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti,
Naxçıvan Dövlət Universiteti,
Eötvös Loránd Universitetinin Şərqişnaslıq İnstitutu,
Gödöllő Szent István Universitetinin*

„MAGYARORSZÁG ÉS AZERBAJDZSÁN: A KULTÚRÁK PÁRBESZÉDE”

V. NEMZETKÖZI TUDOMÁNYOS KONFERENCIA

(ELŐADÁSOK, CIKKEK ÉS REZÜMÉK)

2010. november 22–25.

(gazdaság, jogtudomány)

(történelem, néprajz, folklór, irodalom, nyelvészet)

“MACARISTAN VƏ AZƏRBAYCAN: MƏDƏNİYYƏTLƏRİN DIALOQU”

V BEYNƏLXALQ ELMİ KONFRANS

(MƏRUZƏLƏR, MƏQALƏLƏR VƏ XÜLASƏLƏR)

22–25 noyabr, 2010

(iqtisadiyyat və hüquq)

(tarix, etnologiya, folklór, ədəbiyyat, linqvistika)

BUDAPEST, 2011

FÖLDEVÁRI SÁNDOR

TUDOMÁNYOS KUTATÓ

DEBRECENI EGYETEM

VALLÁSKÖZI DIALÓGUSOK AZERBAJDZSÁNBAN A NYUGATI SAJTÓ TÜKRÉBEN

Amikor Azerbajdzsán Köztársaság és a szomszéd államok viszonyáról hallunk híreket, sajnos kevés olyan tudósítást kapunk, amely nem a háborús konfliktusokról, a Kaukázusontúli térség bonyolult diplomáciai problémáiról szólna. Pedig emellett a gazdag kulturális örökségre támaszkodó párbeszéd, a különböző kultúrák párbeszéde jellemzi Azerbajdzsánnak a térségben játszott szerepét, éspedig legalább oly mértékben, mint a háborús konfliktusok, sőt még ennél is jelentősebben. A huszonegyedik század egyik fontos feladata nemcsak diplomáciai, hanem a kulturális, és a gazdasági élet területén is, a különböző kultúrák párbeszéde. Lényeges ebben a különböző vallások párbeszéde, hiszen az iszlám és a nyugati világ éles konfliktusai már Európában is beárnyékolják a mindennapokat (gondoljunk például a muszlim női viselet ellen hozott franciaországi törvényekre, vagy a Németországban folyó vitákra, melyeket a kölni dómot felülmúló nagymecset építése váltott ki). Ha tehát ebben a mai világban, ebben a vallásközi konfliktusokkal terhelt nemzetközi környezetben azt látjuk, hogy a legfelsőbb szinten történnek lépések a konfliktusoknak a vallási vezetők részéről történő rendezésére, mely kihat a diplomáciai életre, már önmagában is megérdemli a figyelmet és a bővebb elemzést. Amikor pedig Azerbajdzsán legfőbb vallási vezetője tesz olyan lépéseket, amelyekkel a nemzetközi diplomáciában is komoly előrelépést, a béke megteremtését szolgálja, tehát nemcsak a különböző vallások, de különböző civilizációk és államok egymás közti konfliktusainak megoldását szolgálja, feltétlenül megérdemli, hogy ne csak észrevegyük – bár ezt sem tettük eddig –, hanem elemezzük nemzetközi jelentőségét a történelmi hagyományok és a mai vallásközi dialógusok fényében.¹

Ilyen találkozó volt 2010. áprilisában az a magas szintű keresztény–muszlim találkozó, amely Azerbajdzsán vallási vezetőjének, Haji Allahshükür Hummat Pashazade seik ul-islámnak és a kaukázusi területek nagymuftijának a kezdeményezésére jött létre, s a Vatikán legmagasabb köreinek elismerését vívta ki:

¹ Azerbajdzsán és az iszlám kultúra kapcsolatáról: YUNUSOV, Arif: *Islam in Azerbaijan*. Institute of Peace and Democracy: Baku, 2004.

„A hívő emberek legyenek a világ reménysége” – mondta Jean-Louis Tauran bíboros Bakuban. Amint a Vallásközi Párbeszéd Pápai Tanácsának elnöke, Jean-Louis Tauran bíboros Azerbajdzsánban, a Bakuban összegyűlt vallási vezetők világtalálkozójáról hazatérve, az ott szerzett pozitív tapasztalatairól nyilatkozott, a Szentszék mellett működő francia bíboros a Vatikáni Rádiónak a következőkben foglalta össze a jelentős vallási értekezleten elhangzott beszédét. Hozzászólásában elsőként arra emlékeztette a vallási vezetőket, hogy a globalizáció nem jelenti azt, hogy automatikusan megvalósul az emberi testvériség. Sőt ennek sokszor az ellenkezője történik. Annál fontosabb ezért, hogy azok, akik hívőnek tartják magukat, beszélgessenek, törekedjenek egymás jobb megismerésére és vizsgálják meg azokat a lehetőségeket, amelyeket a vallások közötti párbeszéd nyújt arra, hogy a társadalomban érvényre jussanak az értékek. El kell kerülni azt, ami a legnagyobb akadályt jelenti az egyetértés szempontjából: a relativizmust és az intoleranciát. A bíboros beszédében hangsúlyozta, hogy a hívő emberek jelentős mértékben elősegíthetik azt, hogy a mai világ építkezzen, ne pedig romboljon.

Az iszlámhitű emberek, azaz a muszlimok Azerbajdzsánban kitűnnek a türelmes magatartásukkal, mint azt kiemelte Tauran kardinális. A muszlim vallási közösség vezetője, aki társelnöke volt az említett vallási világtalálkozóknak, „kiemelkedően jóindulatú személyiség, a katolikusokhoz és általában a másvallásúakhoz barátságosan viszonyul, így a Szentszékhez is” – emelte ki a bíboros. A seik-ul-izlám nagymufti többször beszélt a bíboros jelenlétében a pápáról, és pedig tisztelettel. „Azt gondolom, hogy a harmónia példaképe a nagymufti” – állapította meg Pasazade seik ul-izlámról a magas rangú vatikáni bíboros.

A találkozó zárónyilatkozatában a terrorizmus kapcsán is állást foglaltak a vallási vezetők. A találkozó résztvevői kiemelték, hogy a vallási vezetőknek nem szabadna – sehol a világon! – azt megengedniük, hogy a vallást felhasználják az erőszak igazolására.

Ugyanekkor került sor az örmény-azerbajdzsáni vallási vezetők találkozására, melyen részt vett Kirill moszkvai patriarcha is.²

Bakuban tehát olyan jelentőségű vallásközi párbeszéd folyik – mint alább erre kitérünk, az említettnél több alkalommal is –, amelynek a világpolitikai jelentősége megérdemli, hogy történelmi távlatokba helyezzük, és ilyen vonatkozásban elemezzük.

Baku több fontos rendezvény következtében egyre jelentősebb vallásközi s kultúraközi közvetítő szerepet játszik a nemzetközi kulturális és diplomáciai

² Az idézett vatikáni nyilatkozatok elérhetők: <http://www.radiovaticana.org/rus/Indice.asp?RedaSel=18&CategSel=14&PagN=1> (04/05/2010 17.20.11.)

életben. A fenti dialógust megelőző évben, azaz 2009-ben az Iszlám Kultúra Fővárosa lett. Erre a szerepre az Iszlám Kulturális Miniszterek Konferenciájának (2007. november 21-23.) határozata választotta ki Bakut, azaz alig másfél éves időtartamú felkészülésre volt lehetősége. Nyilvánvaló, hogy ilyen nagy jelentőségű szerepre nem lehet ilyen rövid idő alatt felkészülni, tehát az iszlám nemzetközi kulturális diplomáciai határozat egy már akkor felkészült és már 2007-ben is elismert, a nemzetközi kapcsolatokban tekintélynek örvendő fővárost jelölt ki. Mik voltak a 2009-es év legfontosabb eseményei? Csak egyet ragadunk itt ki. Az közzismert, hogy az iszlám kultúrának az építészet az egyik legfontosabb művészeti ága, és ennek relatíve nagyobb szerepe van az iszlám-ban, mint az európai kultúrában, elég legyen itt Bukhara, Szamarkand vagy például a kevésbé ismert Petra (Szíria) iszlám építészeti emlékeire utalnunk. Szerencsés választás volt tehát, hogy a fiatal építészek, sőt egyetemisták számára megrendezésre kerül a „Hagyományos Iszlám Építészet Fesztivál”, amelyet Azerbajdzsán Köztársaság Kulturális és Turisztikai Minisztériuma közösen az Azerbajdzsán Építészeti s Tervezőmérnöki Egyetemmel, illetve a Firenzében székelő olasz Romualdo del Bianco alapítvánnyal közösen szervezett. A fesztivál alapeszméje az volt, hogy egyrészt a fiatal építészek diplomamunkáit mutassa be, valamint hogy az új generáció megismerkedhessen a híres építészek szakmai tapasztalataival az építészet különböző részterületeiben rendezett konferenciák és munkamegbeszélések alkalmával. Az iszlám építészet is küzd azzal a dilemmával, hogy a tradicionális értékeket őrizze, ám ezzel a modern kor emberének elfogadhatatlan, legalábbis kényelmetlen megoldásokat kínáljon, vagy feladja saját kulturális gyökereit, és a jelenlegi nyugati megoldásokat – akár kritikátlanul is – átvegye. Bakunak ez a rendezvény azért is érdeme, mert a szovjet korszak ismeretes kommunista ízlésrombolása folytán az építészetnek itt elég nehéz magára találnia. Különösen fontos az iszlám hagyományok őrzése, hiszen Baku virágzó kultúrközpont volt a középkorban, amelyről számos impozáns iszlám épület ma is tanúskodik. Alapvető feladat, hogy ismét felfedezze s megőrizze hagyományos értékeit, az új generáció alkotói tudatosan értsék és őrizzék értékes hagyományait – ugyanakkor itt az új kihívás, a globalizáció, a modern Nyugat mindent elsöprő konzumkultúrája. Baku példát mutatott és az egész iszlám világ számára hasznosítható tanulságokat adott e rendezvénnyel, amely tehát az olasz-azerbajdzsáni együttműködésben a kultúrák párbeszédét, a nyugati s az iszlám világ dialógusát is hatékonyan szolgáltatta.³

³ Festival “Degree and Profession” lásd: www.florenceexpo.com

Mivel témánk a vallásközi párbeszéd, mutassuk be röviden azt a kaukázusi muszlim vezetőt, aki – nem költői túlzásként, hanem tudományos konferencia publikálásában jelente ki – véleményünk szerint esélyes, de legalábbis érdemes a Nobel-békedíjra! Hadzsi Allahshükür Hummat Pasazade (azeriül: *Allahşükür Hümmət Paşazadə*) mint seik ul-Iszlám, azaz fetva kibocsátására jogosult iszlám jogtudós és vallási döntések, állásfoglalások adására jogosult főpapa, az egész Kaukázus nagymuftija, mely főpapi fennhatóság területe tehát Azerbajdzsán, továbbá Grúzia, Dagesztán, Ingusföld, Csecsenföld és Adige-föld az Orosz Föderációban. Egyedülálló főpapa az iszlám világban, aki mind a szunnita, mind a síita muszlimok számára elismert mufti, azaz papi személy az egyébként egymást kirekesztő két fő vallási irányzat részéről.⁴

1. kép. Allahshükür Pashazade és Vladimir Putyin

Pasazade nagymufti 1949. augusztus 26-án Cil-ben született, Azerbajdzsán Köztársaság Lankaran körzetében. A lankarani mollától kapta muszlim vallástani alapismereteit. 1968-ban Üzbegisztánba költözött és beiratkozott a Bukharában működő Mir-i-Arab Medreszébe, majd a Taskenti Állami Egyetemen fejezte be felsőfokú tanulmányait 1975-ben.⁵ Ekkor visszatért Azer-

⁴ *Allahshukur Pashazadeh*. In: http://en.wikipedia.org/wiki/Allahshukur_Pashazadeh#cite_note-2#cite_note-2 – AHMEDOV, Rufat, *Notes from Baku: An Islamic Pope*. In: Transitions Online; 8/11/2003, p.N.PAG, Letöltve: <http://chis.ebscohost.com/eds/derail?vid=7&hid=23&sid=0afb5510-db40-4016-8c4f-355056390e71%40sessionmgr14&dbdata=JnNpdG U9ZW RzLWxpdmU%3d#db=a9h&AN=10698428> (2011-03-16)

⁵ Azerbajdzsán és Üzbegisztán iszlám kultúráját összevetve, több szakember az utóbbit inkább konzervatív, kissé fundamentalista jellegűnek írja le, viszont Azerbajdzsánban az iszlám kultúra szervesen beépülni látszik a modern demokratikus társadalomba: KARAGIANNIS, Emmanuel: *Political Islam in the former Soviet Union: Uzbekistan and Azerbaijan compared*. In: *Dynamics of Asymmetric Conflict*, 3. 2010. 1. (March), 46–61.

bajdzsánba, s különböző vallási tisztségeket töltött be; dolgozott a Kaukázusi Muszlim hivatalban, majd akhundként szolgált (a vallási feladatokat koordináló s ellátó személyzet⁶) és Bakuban működő Taza Pir Mecset helyettes vezetője lett.⁷ 1980-ban választották a Kaukázusi Muszlimok hivatalának elnökévé s ekkor nyerte el a Seik ul-Iszlám rangját is.⁸

Noha ő maga síita, mint említettük, a világ egyetlen szunnita-síita nagymuftija, mindkét iszlám felekezet számára fetva-kiadás jogosultságával.⁹ *Ez a tény is illusztrálja, hogy Azerbajdzsánban az iszlámhitűek szembetűnően békések és a demokratikus fejlődést segítőek az iszlám világ némely más országához képest.* Allahshükür Pashazade tagja az Iszlám Világkongresszus Igazgatótanácsának, az Eurázsiai Iszlám Bizottság Igazgatótanácsának és több más nemzetközi szervezetnek. Társelnöke (2004-től) a Független Államok Közössége Vallásközi Dialógus Tanácsának is. *A Világ Ötszáz Legbefolyásosabb Muszlimja* c. könyvbe 2009. novembertől került be.¹⁰ Szaúd-arábiai s amerikai támogatással működik egy iszlám-keresztény kutatóközpont a Georgetown Egyetem keretei között (ami Washingtonban található¹¹), s ez az intézet

⁶ Az akhoondok (azeri akhud) felelősek a muszlim közösségekben folyó vallási szolgálatokért. Vezetik a mecsetekben az imákat, vallási szónoklatokat tartanak és az ünnepi szertartásokat vezetik az esküvőkön és temetéseken. Gyakran az iszlám iskolákban, a medreszékben is tanítanak. Azeri nyelven ez a foglalkozást jelentő szó személynévvé is vált.

⁷ A Teze Pir Mecsetről: oroszul: <http://www.crescentbeachhotel.com/eight/164-2009-12-11-12-06-33> – Angolul: http://en.wikipedia.org/wiki/Taza_Pir_Mosque

⁸ A seik ul-Iszlám vallási tisztség fogalma s története: KOCA, Ferhat: *Fatwákhána: A Division Of The Ottoman State's Office Of The Shaykh Al-Islam*. In: *Ekev Akademi Dergisi – Ekev Academic Review*, 7. 2003. 16. 153–170.

⁹ ZOMEÑO, Amalia, *The stories in the fatwas and the fatwas in history*. In: *Narratives of truth in Islamic law*. Ed. Baudouin Dupret, Barbara Driessens, Annelies Moors: Tauris, London & New York p. 25–49, 2008.

¹⁰ „Pashazade, Sheikh ul Islam Haji Allahshukur Hummat: Pashazade is not only the Grand Mufti of Azerbaijan, but also the Mufti by election of the whole Caucasus region—though the latter is largely a vestige of Soviet organization of religious leaders. He is also the world's only Sunni-Shi'a Grand Mufti, giving each group *fatwas* according to their relevant *madhab*, reflecting Azerbaijan's Sunni-Shia mix”. ESPOSITO John – KALIN, Ibrahim: *The 500 Most Influential Muslims in the World*. The Royal Islamic Strategic Studies Centre: Riyad-Washington, 2009. p. 100. *The 500 Most Influential Muslims of World*. <http://www.scribd.com/doc/22652672/The-500-most-influential-Muslims-in-the-world>.

¹¹ *The Prince Alwaleed Bin Talal Center for Muslim-Christian Understanding* (Fejedelmi Alwale'ed b. Talal Központ a Muszlim-Keresztény Párbeszédért) – Edmund A. Walsh School of Foreign Service (E. A. W. Nemzetközi Kapcsolatok Iskola) Georgetown University (=ez a George Washingtonról elnevezett egyetem Washington hasonló nevű negyedében), lásd: cmcu.georgetown.edu (2010-11-189)

elkészíti a világpolitikára, kultúrára s tudományra legnagyobb hatást tevő muszlimok névjegyzékét, ami tehát nem a leghíresebb ötszáz muszlim, hanem a legfontosabb, a globalizált világunkért a legtöbbet tevő 500 iszlámhitű személyiség rövid életrajzát tartalmazza. Pasazade nagymuftiról itt a következőket írják:¹² „Pasazade nem csupán Azerbajdzsán Nagymuftija, hanem *választás alapján* [kiemelés tőlem – F.S.] az egész kaukázusi térség (Nagymuftija). Bár az utóbbi még magán viseli a vallási vezetésnek a szovjet módra történt megszervezésének a nyomait. Ő az egyetlen Nagymufti a világon, aki szunnita s síita mufti egyben, mindkét csoport részére fétvát adó joggal, megfelelően az ő [=a két vallási irányzat] vallási jogainak és formáinak (a madhabnak), amely Azerbajdzsán szunnita-síita kevert voltában tükröződik.” Ezzel annyiban vitatkozunk, hogy a vallási vezetők szervezeti struktúrája csakis külső formai nyomokban őrzi a szovjet időket, ugyanis az idézett forrás is kiemeli, hogy választás útján tölti be tisztségét a vallási vezető, márpedig az iszlám világban a választás mindig is erősebb volt, mint azt mi nyugati szemmel gondoljuk. Esetenként a kalifát is leválthatták a tisztségéből, ámbar ezt a mindenkori hatalmi s fegyveres erőviszonyok befolyásolták. Az tehát alapos további politológiai s vallástudományi elemzést igényel, hogy Azerbajdzsán a világ egyetlen iszlám állama, melyben a szunniták és a síiták egymással békében élnek, és olyan egyetértésben, hogy a legfőbb vallási vezetőjük is közös, bár az erkölcsi s vallásjogi döntéseiben (=fétváiban) külön tiszteletben kell tartania mindkét nagy iszlám irányzat sajátos szabályait – ugyanakkor a világ számos iszlám országában a szunnita-síita vallási ellentétek a fegyveres konfliktusok és a helyenként a terrorizmus formájában jelennek meg.

A vallásközi dialógusokban betöltött fontos szerepét mutatja, hogy Pasazade nagymufti az egyik legfontosabb partnere az Eurázsiai Zsidó Kongresszusnak is (Euro-Asian Jewish Congress, EAJC). Az EAJC elnökével, Alexander Macskevicssel közösen részt vett az askenázi és a grúz zsidók zsinagógájának felavatásán Bakuban, 2003. Márciusában.¹³ A zsinagóga felavatási ünnepségeit Allahsükür Pasazade nyitotta meg, amely egyben az iszlám-zsidó párbeszéd foglalkozó tanácskozás megnyitója is volt, amelyet Kazakhisztán elnöke, Nurszultán Nazarbajev vezetett.¹⁴ — 2003. július 28-án Pasazade muftit a Kaukázusi Vallásügyi Legfelsőbb Tanács elnökévé választották. Másnap, 2003.

július 29-án a Kaukázusi Muzslimok 11-ik Kongresszusán Pashazade mufti a Kaukázusi Muszlimok Tanácsa élethosszig tartó elnöki tisztségét nyerte el.

Bakuban tehát nemzetközi jelentőségű, nemcsak a Kaukázus, hanem az egész világ számára fontos diplomáciai eredményeket hozó vallásközi párbeszéd folyik, amelynek a világpolitikai súlya megérdemli, hogy történelmi távlatokba helyezzük, és ilyen vonatkozásban elemezzük.

Ezért lépünk vissza mintegy ezer évet, és tekintsük át az iszlám – keresztény párbeszéd fontosabb állomásait. Előljáróban kijelenthetjük, hogy először, és hosszú történelmi korokon át hatékonyabban, a párbeszéd az iszlám oldaláról indult és az iszlám tett gyümölcsözőbb lépéseket a kereszténység irányában. Akkor is így ez, ha kezdettől fogva hódítónak tekintjük az iszlámot, mert az is volt, de nem csupán csak az volt. Legalábbis az Abbászidák idejéig. Azután is jelentős gesztusokat próbált az iszlám is tenni, sőt a kereszténység értelmiségi köreiben a skolasztika idején a legnagyobb keresztény teológusok is olvasták a muszlim filozófusok munkáit. Az orvostudomány és a matematika pedig az iszlám kultúra közvetítésével került át az európai kultúrába. Nemcsak a görögök örökségéről beszélünk, hanem az iszlám természettudományok fejlődéséről is. Montpellier franciaországi egyetem – amely a középkorban még Provence-nak számított, azóta mesterségesen kihalni kényszerült nyelvvel és elnyomott kultúrájával –, ahol az orvostudomány elismertebben magasabb szinten állt, mint a párizsi, már akkor elhíresült Sorbonne egyetemén.¹⁵ Az arab és a zsidó orvostudomány hatott a dél-franciaországi sebészekre s orvosokra, mivel a Földközi-tengeri kikötők és a rajtuk átmenő kereskedelem kedveztek a más kultúrák, így az iszlám megismerésének is. A szárazföldi fővárosok elzártabbak és intoleránsabbak voltak. A tengeri népek és főleg a kereskedők az idegen kultúrákra nyitottabbak, a más nyelvűek és más vallásúakkal szemben toleránsak, sőt érdeklődők.

Az iszlám térhódítása Gibraltártól az Indonéz szigetekig létrehozta világtörténelmünk első globalizációját. A kereskedelem a Mediterrán medencétől a Selyemúton át Belső-Ázsiáig és az Indiai-óceánon át Borneó szigeteig egyetlen hatalmas világgazdasági rendszert alkotott. Ebben a keleti fűszerek és a nyugati kézműves termékek mellett a kultúrák és eszmék békés cseréjére is állandóan sor került. Az Ezeregyéjszákából ismert Szindbád álomvilágbeli utazásainak elbeszélései mindig azzal kezdődnek, hogy „pénzzé tettem a vagyonomat, árukat vásároltam, és hajókra rakattam Bászra városában, mert égett bennem a

¹² Idézett helyen, lásd a megelőző jegyzetet.

¹³ <http://www.ncsj.org/AuxPages/072503EAJC.shtml>

¹⁴ Az iszlám és a zsidó vallás tipológiai összevetésére: NEUSNER, Jacob – SONN, Tamara – BROCKOPP, Jonathan E.: *Judaism and Islam: A Sourcebook*. Routledge: New York, 2000.

¹⁵ ANDRETTA, E.: *Montpellier univeristy of medicine and its influence (XIIIth-XVth centuries)*. *International conference proceedings of Montpellier (Paul-Valéry-Montpellier University III) 17-19 May 2001*. In: *Nuncius-Journal Of The History Of Science*, 23. 2008. 1.132-134.

kaladvány” – vagyis a más népek és kultúrák megismerésének egészséges emberi vágya. Sőt, a kutatás kimutatta, hogy a legtöbb Szindbád-történetnek van valósgmagja, meghatározhatóak belőle olyan létező földrajzi területek és népek, amelyeknek a meseszerű kinagyítása jelenik meg az Ezeregyéjszakába beszerkesztődött kereskedelmi elbeszélésekben. (Az Ezeregyéjszaka hosszú fejlődés eredménye, s a mai napig sincsen teljesen egységes formája, hosszú századokon át alakult az orális és írásos hagyományozásban, különböző kéziratos gyűjtemények formájában.) Ahhoz hasonló a helyzet, mint amikor az ismert ógörög eposz, az *Odüsszeia* fantasztikus kalandjait próbálják – sikerrel – a Földközi- s ezen belül az Adriai-tengeren lokalizálni.

A kultúrák találkozásának három útja van: a háborús konfliktus; a tudományos megismerés és a párbeszéd.

Az egyik, hogy *a háborús konfliktusokkal* oldják meg a különböző kultúrák a találkozásait, ennek a markáns képviselője Samuel HUNTINGTON,¹⁶ akinek a felfogását némileg rokoníthatjuk a magyar CSÁNYI Vilmos iskolájának evolúciós kultúraelméletével: a különböző populációk eleve védekező reflexként az identitásuk megjelenítésére kultúrákat és vallásokat fejlesztenek, és amikor a Másikkal találkoznak, akkor ezeknek az absztrakcióknak szükségképpen konfliktusba kell kerülniük, mert egyébként elvesztenék identitásukat, azaz a populáció pusztulásnak indulna.¹⁷ Sok tekintetben logikus és koherens az evolúciós érvelés, azonban a kiindulópontja miatt nem tudjuk elfogadni: a vallásokat nem az identitásuk megvédésére fejlesztik a populációk, hanem az ember, mint a transzcendens dimenzióra nyitott lény, aki teremtmény, akármilyen formában is reflektál a teremtett voltára, s ebből a szempontból a vallásokat nem tudjuk úgy értelmezni, hogy a találkozásuk eleve szükségképpen vezessen konfliktusokhoz – még ha gyakorlatban ez történik is sokszor. Az immanens kritika

¹⁶ HUNTINGTON, S.P. *The Clash of Civilizations?* Foreign Affairs, Vol. 72. (1993) No. 3. Summer; HUNTINGTON, S. P., *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Simon and Schuster: New York 1996. – Muszlim oldalról is kritikát kapott, vö. köv. jegyzetben ISGANDAROVA, 2009. Vö: HUNTINGTON, Samuel P.; *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*, Európa: Budapest, 1998, 2006², 2008³ – Jelen dolgozat szerzője az angol eredetiből dolgozott; köszönet a CEU Library (Közép-Európai Egyetem Könyvtára) használatának lehetőségéért; egyébként szakirodalomért is.

¹⁷ CSÁNYI Vilmos, *Az emberi viselkedés*. Sanoma: Budapest, 2006. – Hatásosan összefoglalta nézeteit legutóbbi előadásában: CSÁNYI, V., *A vallás mint konfliktusforrás*, In: *Vallás: Háború Vagy Béke? VI. Létkérdés Konferencia*; 2010. november 18. ELTE Bölcsészettudományi Kar, www.lеткиdes.hu (2011-11-28; a szöveget az előadás helyszíni meghallgatása nyomán használtuk.) Sajtó alatt: Békés Gellért Ökumenikus Könyvek 4; letölthető: <http://lеткиdes.xtreemhost.com/>

szempontjából, azaz a mérsékelt muszlim, lényegében materialista politológia terén is kapott kritikákat, példaként megemlíthjük az iszlámnak tekintett Azerbajdzsán Köztársaság egyik politológusnőjének munkáját, mint olyan iszlám állam reprezentánsát, ahol a modernizáció s a vallás jól megfér egymással, és a posztkommunista társadalom vallási megújulása ott semmiképpen sem vezet fundamentalizmushoz.¹⁸ A háborús konfliktusokra nemcsak az arab dzsihád a példa, hanem a keresztes háborúk is. Olyan agresszív és a jézusi szeretetnek elmentmondó keresztes hadjárat, amely Bizáncot foglalta el,¹⁹ amely pedig ekkor még igyekezett a keresztény világ egységét fenntartani, jól példázza, hogy a hódító iszlámmal szemben a kereszténység legalább oly mértékben imperialista beállítottságú volt, csak éppen a középkori széttagoltság, az európai politikai s katonai morál iszonyú gyengesége szenvedett vereséget a sokkal jobban központosított, és a harcászati feyelemben is, a katonai morálban is összehasonlíthatatlanul tökéletesebb iszlám birodalmakkal szemben. Amikor tehát a két világ szemben állt egymással, akkor is példát adott az iszlám abban, hogy az Európában a keresztény középkori lovagi kultúrával, a lovagi erényekkel nemcsak felvehette a versenyt, hanem ezt sokszor magasabb fokon gyakorolta. Ha pedig az iraki háborút követő guantanamoi fogolykínzásokra gondolunk, akkor a modern civilizált nyugati világot mai lovagként védő Amerikának is van feladata, ha tükörbe néz és lelkiismeretvizsgálatot képes tartani.

A második módja, hogy érintkezzenek egymással a különböző kultúrák, *a tudományos megismerés*. Ez önmagában kevés, amennyiben a konfliktusokat nem védi ki, de gyümölcsöző. Példaként szolgálhat a középkori Andalusia, melynek egyetemén, Granadában a zsidók és a keresztények is békésen tanultak, és messze földről keresték fel három vallás tudásvágyó fiai az iszlám kultúrközpontot. Ameddig az újabb, afrikai berber származású s erősen intoleráns dinasztia meg nem szüntette az idilli együttműködést, majd később a spanyol keresztények üldözték el a színleg áttért másvallásúkat.²⁰ Ugyanez jel-

¹⁸ ISGANDAROVA, Nazila, *Enemy Outside Or Within Us: Cure For Right-Wing Extremis*, In: *Europe Journal of Azerbaijani Studies* 12. 2009. 4. Használt szöveg: <http://jaskhazar.org/?p=43> (2010-11-15)

¹⁹ A keletiek felfogása szerint értelmezett pápai primátust 1204-ig, a szakadás ellenére is, az ortodox püspökök és teológusok általában elfogadták. 1204, a tragikus végkimenetelű negyedik keresztes hadjárat következményeként kezdett alapvetően megváltozni a bizánciak gondolkodása a primátussal kapcsolatban, és lett végérvényessé a szakadás. Ekkor ugyanis a keresztes lovagok alaposan feldúlták és kirabolták Bizáncot – ahelyett, hogy egyesült erővel a nyugati világ stabilitását igyekeztek volna helyreállítani.

²⁰ MUNIF, A-F., *Andalusia, békés egymás mellett élés az iszlám-keresztény-zsidó kultúrában*. In: SZÉCSI J., (szerk.) *Keresztény-zsidó teológiai Évkönyv*, 2010. Bp, 2011. sajtó alatt.

lemezte muszlim oldalról az Abbászida Kalifátust, ahol a görög szerzők fordítása már nem pragmatikus jelenség, hanem kulturális mozgalom volt.²¹ Előzőleg ugyanis az arabok a görög orvostudományt fordították gyakorlati célokból, és mivel Galenos azt mondta, hogy az orvosoknak fontos a filozófia – minthogy maga is filozófus volt –, hát fordítottak filozófiát is.²² Ennél sokkal magasabb szellemiségű fordítói mozgalom és tudományos élet jellemezte az Abbászida kort, amikor a tudomány és a kultúra öncélú művelésére fordították le a klaszszikus európai örökséget, és az ekkor a Nyugatot felülmúló iszlám olyan eredeti alkotókat szült, mint a harmadfokú egyenleteket megoldó Al-Khvarizmi (=akinek nevéből: dixit Algoritmi à algoritmus) vagy az orvostudomány akkori világszínvonalát képviselő Abu ali Ibn Szina (Avicenna). Vitathatatlan, hogy a keresztény Nyugatot is az akkor fejlettebb iszlám Kelet gyümölcsöző hatásai termékenyítették meg.²³ Erről ugyancsak itt, Azerbajdzsán Köztársaság Budapesti Nagykövetségének előző tudományos konferenciáján beszéltünk bővebben, utalunk a korábbi konferencia-kötetben közöltekre.²⁴ Csak egyetlen példával bővítjük itt a középkori tudományos és kulturális érintkezések sorát. Amikor az Omajjádokat elűzték az arab világból, megalapították a Kórdobai Kalifátust (711-1031) és ezzel megvetették a Pireneusi félszigeten a később virágzó iszlám kultúra alapjait. Előbb ennek a szigorú, puritánabb Al-Moravida kalifátusban (1073-1146) csak fokozatos kibontakozása figyelhető meg, azonban az Al-Mohád Kalifátusban (1146-1212) a korabeli keresztény és iszlám vi-

(A szöveget a KZSTI által 2009. November 23-án rendezett *Keresztény-zsidó párbeszéd* c. konferencián Abdul-Fattah MUNIF előadásának helyszíni meghallgatása nyomán használtuk.)

²¹ GUTAS, D., *Greek Thought, Arabic Culture: The Graeco-Arabic Translation Movement in Baghdad and Early 'Abbasid Society (2nd-4th / 8th-10th centuries)*. Routledge: London, 1998.

²² Ezt a szellemes érvelést MARÓTH Miklós előadásain hallott a szerző *A görög filozófia; A sémi filológia története; Az iszlám története* c. kurzusokat látogatva MARÓTH-nál. Vö. MARÓTH, M., *Bevezetés az arab filológiába*, Piliscsaba, Kézirat. – Vö. MARÓTH M., *Galenos indiciuma Avicenna logikai munkásságában*, In: *Antik Tanulmányok*, 27 (1980), 74-80. Uő., *Az orvostudomány helye a görög természettudományok sorában*, In: *Antik Tanulmányok*, 28 (1981).

²³ HOBSON, John M. *The Eastern Origins of Western Civilisation*, Cambridge University Press, 2004.

²⁴ FÖLDVÁRI S., *Arab földrajzírók – a görög periégéziszek hatása*, In: HASZANOV, H. (szerk.) *Magyarország és Azerbajdzsán: a kultúrák párbeszéde. IV. Nemzetközi Tudományos Konferencia (előadások, cikkek és rezümék). 2009. november 17-19. 2. kötet. Azerbajdzsán Köztársaság Budapesti Nagykövetsége – MTA Néprajzi Kutató Intézete: Bp. 2010. 182-190.*

lágban egyaránt elismert kultúrközponttá vált Andalúzia. S ezzel valódi párbeszéd vette kezdetét.

Harmadik út a kultúrák találkozásában a *párbeszéd*. A civilizációk és vallások teljes és a metafizikailag értve totalitásra törekvő s ezt lehetővé tevő találkozása csakis a mindkét fél által tudatosan művelt párbeszéd lehet. Ezt az első látásra már evidensnek tűnő, de tudományos módszerrel semmit evidensnek el nem fogadó tényt reményeink szerint sikerül bizonyítani, ha például a fent említett azerbajdzsán példákra gondolunk. A középkori Pireneusi félszigetről idézett példát folytatva pedig idézzük emlékezetünkbe, hogy Córdoba (Kordova) milliós nagyvárossá fejlődött a 12. század végére, s Európa különböző tájairól is özönlöttek a keresztény diákok is arra az iszlám egyetemre, melynek a tudósai nagy részét a zsidók tették ki. Toledo vált inkább a tudományos központtá, s a későbbi Szilveszter pápa is itt tanult. A zsidó-keresztény-iszlám békés és termékeny tudományos közösséget a mai huszadik századi párbeszédek és tudományos konferenciák sem tudják felülmúlni, legfeljebb elmondhatjuk, hogy egyre jobb úton haladunk afelé, hogy Andalúzia három vallás híveiből álló tudományos közösséget megközelítsük.

Hosszú jeges csend borult Európára, hogy a Pireneusi félszigetről kiűzték az iszlám hitűeket. Andalúziával párhuzamosan azonban már elkezdődött a klostorok szűk falai közt a fokozatos olvadás. Csak a legfontosabb állomásokat áttekintve, megemlítjük, hogy az ellenséges elzárkózásból kivezető első lépést Párizs püspöke Petrus Lombardus tette; ő az arab nyelvet a misszió céljára művelte; a muszlimokat eretnek keresztényeknek tartotta, tehát valamiképpen már testvéreként kezelte őket.²⁵ Ennek alapja, hogy az iszlám szigorú monoteizmusa, mely élesen ellentétes a keresztény szentháromságtannal, sok párhuzamot mutat fel az arianizmussal. Európa nagyon közel állt ahhoz, hogy a középkori feudális államok nem a jelenleg ismert szentháromságkövető kereszténységet, hanem az arianizmust vegyék fel; a Római Birodalmat megdőntő germán barbárok arianizmusával, amely aztán az eretnekként üldözött szekták sorában talált menedéket az arab keleten, ahol a szomszédokkal és idegen népekkel való viszonyban azok hite és ideológiai gondolkodása kevésbé számított, mint a sikeres kereskedelmi kapcsolat és a gazdasági-társadalmi megbízhatóság. Ezért az köztudott, hogy az iszlám kialakulására hatott a különböző keresztény eretnekekkel való kapcsolat; azonban ez egyáltalán nem jelentheti azt, hogy az iszlám ezek egyik ága lenne, sőt ez erős naivitással sem állítható tévedés nélkül. A bezárkózó középkorban azonban óriási lépésnek számított, hogy a párizsi katolikus érsek

²⁵ <http://www.franciscan-archive.org/lombardus/index.html#bios>

azzal a szeretettel fordult az iszlám vallás felé, hogy ezek is egyistenhívők, tehát a mi testvéreink.²⁶ Azaz: már *nem* pogányok!

A következő lépést a protestáns Hollandia tette meg. Csak a legfontosabb alakok: Scaliger és Erpenius. – Joseph Justus Scaliger (1540. augusztus 5. – 1609. január 21.) a németalföldi kereskedelem és kezdődő gyarmatosító gazdaságpolitika válságára nyitásának köszönheti professzori megbecsülését. Természetesen az iszlám iránti kulturális érdeklődés is fontos volt; a keresztes háborúk megmutatták, hogy fegyverrel az iszlámot legyőzni nem lehet. Ám az áttörést a hollandiai protestáns egyetemeken a kereskedelem szükségletei segítették elő. Kiemeljük Josephus Scaliger munkásságát, aki a különböző kalendáriumokat kutatta, átszámítván őket a julianusi naptárra, megteremtette a kronológia tudományát. Ekkor Európa naptárreform előtt állt, így Scaliger munkásságának gyakorlati haszna már sokkal kézzelfoghatóbban mutatta meg a filológia társadalmi fontosságát, mint a missziók vagy a szent nyelvek tanulmányozása. Scaliger arabista fizetése Leidenben harmincszorosa volt az akkori latin professzor fizetésének. Mindezt nem csupán a keleti kronológiák tanulmányozásáért kapta. Elődei és követői egyaránt kereskedelmi szójegyzékeket is összeállítottak.²⁷

Tanítványa, a már említett Erpenius (Thomas van Erpe, 1584 – 1624), nemcsak arab nyelvtant adott ki – amely kétszáz éven át használt alaptankönyv lett – hanem Párizsban egy marokkói kereskedővel találkozván, attól gyakorlati szókincset is tanult. Az újkori kultúra születését fémjelző polgári nyitott szellemre jellemző másik munkájának címe, amelyben az arab – és a héber – nyelv „méltóságáról”, azaz kulturális nemességéről, önmagukban vett értékes voltáról ír.²⁸ Az ő tanítványa, Jacobus Golius (Jacob van Gool, 1596–1667) mestere ösztönzéseit követve Marokkóba utazván, ott különböző termékeknek a neveit gyűjtötte.²⁹ Egy évvel azután, hogy Erpenius utóda lett, ismét utazott; ezúttal Keletre, az egyetem igen nagymértékű anyagi támogatásával. Elsősorban kéziratok vásárlására kapta és fordította azt a rengeteg pénzt, amit egyetemétől kapott utazásaira; ám a kereskedelmi szakszókincs gyűjtését a keleti utazásain is fo-

²⁶ <http://www.franciscan-archive.org/lombardus/index.html#writings> (2010-12-21)

²⁷ http://en.wikipedia.org/wiki/Joseph_Justus_Scaliger#University_and_travels (2010-12-21) — MARÓTH, M., *Bevezetés az arab filológiába*, Piliscsaba, Kézirat. (A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Arab Filológiai Tanszéke hallgatóinak készült előadási jegyzet; elektronikus levélként rendelkezésünkre bocsátásáért a tanszéknek ezúton köszönetünket fejezzük ki.)

²⁸ ERPENIUS, T.: *Orationes tres linguarum Ebraicae et Arabicae dignitate*. Leiden 1621

²⁹ GOLIUS, J., *Lexicon Arabico-Latinum*, Leiden, 1653; *Proverbia quaedam Alis, imperatoris Muslemici, et Carmen Tograi poetae doctissimi, necnon dissertatio quaedam Aben Synae*, 1629; *Abmedis Arabiadum vitae et rerum gestarum Timuri, qui vulgo Tamer, lances dicitur, historia*, 1636.

lytatta. Ne feledjük, hogy Hollandia ekkor vált kereskedelmi világhatalommá. Ebből adódóan az alapkutatásokat végző nyelvészeit hihetetlen összegekkel támogatta utazásaikban, és egyetemi katedrájukon is hatalmas jövedelmet jutott nekik.³⁰

A modern kor hajnalán újabb akadályt jelentett az orientalizmus. A keleti, főleg az arab-izlám kultúrát érzékenyen érintette, hogy amikor a vallásközi párbeszéd kilépett a világi térrénumra, s az újkori polgári kultúra már a tizenkilencedik századra túlságosan is nélkülözötte transzcendens irányultságát, az iszlámban kuriózumot, a romantika hatására szórakoztató tárgyat, az iparszerűen művelt regényirodalomhoz témát, egyszerűen a kereszténységhez semmiképpen sem méltó lealacsonyító szemlélettel tekintett az iszlámra.³¹ Jellemző, hogy az orientalizmus jelentkezése párhuzamos azzal a drasztikus szekularizációs folyamattal, amit elszenvedett a kereszténység is, amikor a pápa visszavonult a Vatikánba; protestáns testvéreinknél pedig teret hódított a német ún. kultúrprotestantizmus, amelynek a követői nagyjából minden harmadik vasárnap elmentek a templomba, sikk és divat gyanánt, azonban a keresztény hitnek a gyakorlati életben való megnyilvánulása szinte nevétségszámba ment. A pozitívizmusnak és a polgári szekularizációnak ez a korszaka mutatja, hogy amikor a kereszténység a maga válságát éli, akkor képtelen arra is, hogy kellő tisztelettel és emberi méltósággal tekintsen a más vallású testvéreinkre. Majd a huszadik század elején kezdődő, s a II. Vatikáni Zsinathoz vezető katolikus megújulás tette lehetővé, hogy a nem-keresztényekkel folytatott dialógus feltételei megteremtődjenek. Amikor tehát a századfordulón a szerzetesrendekben elkezdődtek a megújulási folyamatok; amikor a katekézisben a neokatekumenátus mozgalma született, amikor a missziók új erőre kaptak (verbiták: Az Isteni Ige Társasága sikerei) – akkor értek meg a feltételek a dialógus modern és hatékony formáira is. Tanulság tehát, hogy akkor tudunk a másik civilizációval párbeszédet folytatni, ha hűséges fiai vagyunk a sajátunknak; akkor tudunk a vallásközi dialógussal érdemben foglalkozni, ha saját vallásunkat követjük és megéljük.³²

A kereszténység részéről a legutóbbi jelentős lépést a most boldoggá avatott II. János Pál pápa tette meg, aki keresztény vallási vezetőként elsőként mondott beszédet muszlim mecsetben, és pedig 2001. május 6-án Damaszkusz-

³⁰ MARÓTH, i.m.

³¹ SAID, E. W. *Orientalizmus*. Európa: Budapest, 2000.

³² PÁL, IV., *Discorso per l'apertura del secondo periodo del SS. Concilio*, 1963. szeptember 29. In *Acta Apostolicae Sedis* 55 (1963) Acta Pauli PP. VI Summi Pontificis Allocutio. 841-859. 841-859.

ban.³³ Ameddig a pápa beszélt, még az imára hívó müezzín hangja is, az 'azan' is hallgatott. A pápa Barátaimnak (sadiq – többesben asdiqā'u) szólítja muszlim hallgatóit, ami sokkal többet jelent, mint a magyar 'barát' kifejezés – ösztent, megbízhatót, szövetségest jelent. A további keleti látogatásain olyan gesztusokat kapott, mint Mubaraq elnökötől, aki bár államfő volt, a pápát a saját karjával támogatta, repülőtéren előresietve fogadására; mint maga mondta: mert ilyen bölcs ember.

Amikor tehát a nyugati világ és a kereszténység is próbál gesztusokat tenni, rendkívül fontos, hogy felismerjük és tisztelettel értékeljük azokat az iszlám gesztusokat, amelyeket a muszlimok tesznek irányunkban.

Ma már az egész világ ismét a vallásos gondolkodás és a vallásos értékek felé fordul. Amint az iraki átmeneti kormány pénzügyminisztere, majd az első kinevezett kormány hadügyminisztere, jelenleg a Georgetown Egyetem (Washington) professzora, Ali A. Allawi megállapítja: teljesen világias, nyugat-európai liberális világban nőtt fel a huszadik század hetvenes éveiben. Bagdad utcáin elvétve láttak egy-egy dervist, azonban lépten-nyomon presszókban és éttermekben alkoholt fogyasztottak az irakiak, nemcsak férfiak, hanem a fedetlen arccal, sőt, fedetlen vállakkal mutakozó nők is. Majd egy generáció múltán az iszlám olyan radikális megújulása következett, amit nem is mert senki sem jósolni. Minden társadalom alapkérdése, hogy az evilági s a túlvilági közt az egyensúlyt megteremtse, tehát a jól működő muszlim társadalom is akkor optimális, ha megtartja hagyományos értékeit, ám a modern társadalmi fejlődést is befogadja s elősegíti – szögezi le Allawi.³⁴

Ezt az egyensúlyt szolgálja Azerbajdzsán.

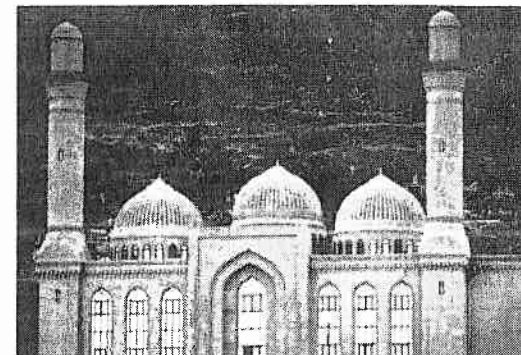
Allahsükür Pasazade nemcsak egy demokratikus és egyben iszlám ország vallási vezetője, hanem a nemzetközi diplomáciában vállalt szerepével is példázza, hogy az iszlám szó a 'salam', béke származéka, s a muszlimok a hitükkel és a cselekedeteikkel is alapvetően az egyensúlyt és a békét szolgálják. Ahol ez nem így van, ott a saját elveiket meghazudtolják; ezért a szélsőséges iszlám csoportokat Alijev elnök vagy betiltotta, vagy kiutasította Azerbajdzsánból, ugyanakkor az iszlám kultúrát ahhoz hasonlóan támogatja, ahogyan Baku virágzó iszlám központ volt a középkorban. Pasazade nagymufti béketeremtő tevékenységéről

³³ JÁNOS PÁL II., Boldog, *Szent Pál apostol nyomában: II. János Pál pápa beszédei Görögországban, Szíriában és Málta szigetén 2001. május 4-9*, SZIT: Budapest, 2002. (jegyzetek és kommentár: DIÓS István; arab kontrollszerk. FODOR István Tibor.)

³⁴ ALLAWI, Ali A., *The Crisis of Islamic Civilization*. Yale University Press: New Haven – London, 2009.

pedig idézzük az örmény katolikosz, II. Garegin elismerő szavait:³⁵ „Mint örmény patriarcha, nagyon fontosnak értékelem és folytatásra érdemesnek a kaukázusi muszlimok vezetőjének, Allahsükür Pasazadénak erőfeszítéseit a problémák megoldására. Nekünk (vallási vezetőknek) ez a kötelességünk.”

Mivel az éles háborús helyzetben az azerbajdzsán fél kezdeményezte a béketeremtő vallási találkozót, és Allahsükür Pasazade kezdeményezéseit elismeréssel fogadja mind az örmény vallási vezető, mind a nemzetközi élet olyan szereplői, mint a moszkvai patriarcha vagy a katolikus egyház vatikáni vezetői – valóban túlzás nélkül kijelenthetjük, hogy Azerbajdzsán iszlám vallási vezetője megérdemelné a Nobel-békedíjat is, amit még talán egyszer meg is kaphat.

2. kép. Bibi Hejbat mecset Bakuban

³⁵ *Hurriyet Gazetecilik A.S.*, Monday, April 26, 2010. <http://www.hurriyetdailynews.com/index.php> (2010-12-18)

**„MAGYARORSZÁG ÉS AZERBAJDZSÁN:
A KULTÚRÁK PÁRBESZÉDE”**

V. NEMZETKÖZI TUDOMÁNYOS KONFERENCIA

(ELŐADÁSOK, CIKKEK ÉS REZÜMÉK)

2010. november 22–25.

(gazdaság, jogtudomány)
(történelem, néprajz, folklór, irodalom, nyelvészet)

**“MACARISTAN VƏ AZƏRBAYCAN:
MƏDƏNİYYƏTLƏRİN DİALOQU”**

V BEYNƏLXALQ ELMI KONFRANS

(MƏRUZƏLƏR, MƏQALƏLƏR VƏ XÜLASƏLƏR)

22–25 noyabr, 2010

(iqtisadiyyat və hüquq)
(tarix, etnologiya, folklor, ədəbiyyat, linqvistika)

BUDAPEST, 2011

EGYETEMI KÖNYVTAR

257165

**„MAGYARORSZÁG ÉS AZERBAJDZSÁN:
A KULTÚRÁK PÁRBESZÉDE”**

V. NEMZETKÖZI TUDOMÁNYOS KONFERENCIA

(ELŐADÁSOK, CIKKEK ÉS REZÜMÉK)

(GAZDASÁG, JOGTUDOMÁNY)
(TÖRTÉNELEM, NÉPRAJZ, FOLKLÓR, IRODALOM, NYELVÉSZET)

